

KONGRE-TOPLANTI

İSLÂM MEDENİYETİNDE BAĞDAT (MEDİNETÜ'S-SELÂM)

ULUSLARARASI SEMPOZYUM

بغداد (مدينة السلام) في الحضارة الإسلامية المؤتمر العالمي

(INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON BAGHDAD (MADINAT AL-SALAM)

IN THE ISLAMIC CIVILIZATION)

(07-09 KASIM 2008 / İSTANBUL)

Yrd.Doç.Dr. Gülgün UYAR
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bağdat 145/766 yılında kuruldu. Kadim bir coğrafyada, insanlık tarihiyle eşdeğer topraklarda inşa edilen Bağdat, aynı zamanda geçmişi bugüne taşıyan bir köprü oldu. Zaman içinde bu şehir farklı din ve milletlere mensup siyasî erk, ilim adamları, sanat erbâbı, ticaret ehli ve tasavvuf erlerinin katkısıyla bir kültür ve medeniyet merkezi hâline geldi. Diğer taraftan Bağdat savaşlar, isyanlar ve yıkımlarla yüz yüze geldi. Ancak 1250 yaşındaki bu yaşlı ve bilge şehir, her çağda önemini korumayı başardı.

Yüzyıllarca İslam dünyasının kültür ve medeniyet başkentliğini yapmış olan Bağdat'ın bu zengin geçmişi, dünya tarihindeki yerini ve insanlığın ortak tecrübesine katkısını gündeme getirmek üzere İstanbul'da, 7-8-9 Kasım 2008 tarihlerinde "İSLÂM MEDENİYETİNDE BAĞDAT (MEDİNETÜ'S-SELÂM)" konulu uluslararası bir sempozyum düzenlenmiştir. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü ile İslam Konferansı Teşkilâtına bağlı İslam Tarih Sanat ve

Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) tarafından Ümraniye Belediyesi'nin katkılarıyla gerçekleştirilen bu sempozyum, Üsküdar Bağlarbaşı Kültür Merkezi'nde yapıldı ve farklı ülkelerden katılan yüz iki bilim adamı ortaya koydukları veri, bilgi ve düşünceleri günümüz gelişmeleri ışığında değerlendirdiler.

Üç gün süren sempozyumda oturumlar İstanbul Salonu, Bağdat Salonu ve Büyük Salonda eş zamanlı olarak yürütüldü. Yirmi üç oturumda seksen iki tebliğ sunuldu. Sempozyum 07 Kasım Cuma günü saat 09.30'daki açılış töreni ile başladı. Açılış törenine Ümraniye Belediye Başkanı Hasan Can, IRCICA Genel Direktörü Dr. Halit Eren, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Raşit Küçük, Marmara Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Neclâ Pur, İslâm Konferansı Teşkilâtı Genel Sekreteri Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu yaptıkları birer konuşma ile katıldılar. Sempozyumun açılış konferansı İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi emekli öğretim üyesi Prof. Dr. Ömer Faruk Akün tarafından verildi. Prof. Akün konuşmasında Bağdat'ın İslâm kültür ve medeniyetinde öne çıktığı noktalara temas ederek, şehrin tarihî ve sosyal önemini dile getirdi.

İlk gün 14.30'da başlayan birinci oturumda Bağdat'ın Kuruluşu, Bağdat'ta Siyasî-Sosyal Oluşumlar ve Bağdat'ta Kültürel Oluşum başlıklı alt oturumlar yer aldı. Ghade Musa Ruzuki al-Slik, Bağdat'ın kuruluş planını, İsmail Yiğit Bağdat'ın kuruluşu ile ilgili tarihî rivayetleri, Antrim Zayde Gordon coğrafya kitaplarına yansıyan Bağdat'ın IX.-XI. yüzyıllardaki fizikî, siyasî ve kültürel merkezîyeti konusunu ele aldılar. Subhi al-Azzawi ise, Bağdat'ta teşekkül etmiş mimarî sembolizm hakkında bilgi verdi.

Birinci oturumun ikinci toplantısında Bağdat'taki Siyasî ve Sosyal Oluşumlar üzerinde duruldu. Bu oturumda Mehmet Bahaüddin Varol, Bağdat'ı kuran ve uzun yıllar bu şehri hilâfet merkezi olarak benimseyen Abbâsî Devleti'nde siyasî otorite ile Ehl-i Beyt arasındaki ilişkilere ışık tutmuş ve Ehl-i Beyt neslinin

sosyal ve dinî yaşamdaki etkisini değerlendirmiştir. Ahmet Güner, Bağdat'ta hüküm süren Büveyhîler döneminde şehirdeki ilmî, sosyo-kültürel hayatın gelişimi ve canlılığına dair bilgi vermiştir. Vanessa Van Renterghem ise medrese kurumundan hareketle XI-XII. yüzyıllarda Bağdat'taki sosyal ve şehir dinamiklerini istatistikî verilere dayanarak ortaya koymuştur.

Birinci oturumun son toplantısında Bağdat'taki Kültürel Oluşumlar genel başlığı altında Oliver Leaman Arap kültüründe Medînetü's-Selâm ideolojisi ve Bağdat tasavvuru hakkında, Husniddin Mamadaliev IX.-X. yüzyıllardaki Bağdat ve Orta Asya toplumlarının kültür hayatındaki yeri üzerine, Mehmet Mahfuz Söy-

lemez Bağdat ve Merv arasındaki kültürel ilişkiler ile ilgili, Shamsiddin Kamoliddin ise Bağdatlı ilim ve kültür adamı İbn Nedîm'in kökenlerine dair tebliğ sunmuşlardır.

İkinci oturum içerisinde, üç toplantı yapıldı. İlkinde Moğol istilası döneminde Bağdat incelendi. H. Ahmet Özdemir tarafından, Moğolların Bağdat'ı istilasıyla ilgili bir rivâyet tahlil edilirken, Fatih Yahya Ayaz erken dönem Memlûk tarihçilerinin Bağdat'ın Moğollar tarafından istilâsına dair yorumlarını ele aldı. Son olarak Jawad Abbasi Moğol istilâsının ardından Atâ Melik Cüveynî Dönemi'nde (1259-1282) Bağdat'ın yeniden inşâsı ile ilgili gelişmeleri zikretti.

İkinci toplantı Bağdat'taki gay-i müslimlere ayrılmıştı. Bahjat Kamil Abdullatif İrhaym ilk Abbâsî Dönemi'nde (145-221/762-835) müslümanlarla hristiyanlar arasında birlikte yaşama tezâhürlerine değinirken, Muhittin Macit IX. ve X. yüzyıllarda Bağdat'ta faaliyet göstermiş hristiyan mütercimleri tanıttı. Bağdat'ta yaşamış yahudi cemaatleri ise Nuh Arslantaş tarafından ele alındı. Bu konuşmada Ortaçağ yahudileri için Bağdat'ın bir merkez hâline gelişini vurgulandı.

Birinci günün son celsesinde Bağdat'taki fikrî oluşumlar üzerinde tebliğler sunuldu. Mustafa Demirci Antik Çağ bilim ve düşüncesinin Bağdat'a intikalini farklı açılardan yorumladı. Muhammad Mukhtar Derar al-Mufty, Hatîb el-Bağdâdî'den (463/1076) yola çıkarak müslüman

âlimlerin Bağdat düşünce hareketine katkılarını izah ederken, Sabah İbraheem Said al-Shaikhli Abbâsîler'in son döneminde yapılan ilim yolculukları ve Bağdatlı doktorlar hakkında bilgi verdi. Tarihçi İbnü's-Sâî özelinde Müstansiriye Kütüphanesi'nin tanıtımı ise Naciyah Abdullah İbraheem al-Arabi tarafından yapıldı.

08 Kasım Cumartesi günü sabah yapılan üçüncü oturum üç ayrı salonda gerçekleştirildi. Birinci oturumda Bağdat'ın Moğollar tarafından işgaline dair tebliğlerin ikinci bölümü sunuldu. Burada Moğol Dönemi'nde İslâm kültürünün intikâlinde Bağdat'ın rolü Noori Abdul Hameed Khaleel tarafından ele alındı. Tia Wheeler, Timur istilâsı döneminde Bağdat hakkında bilgi verirken, İlhan Erdem'in tebliği Ak-Koyunlular Devri'ndeki (1469-1508) Bağdat'a aitti.

Üçüncü oturumun ikinci toplantısında Bağdat geçirdiği dönemler göz önünde bulundurularak iktisadî yapısıyla masaya yatırıldı. Ahmet Turan Yüksel kuruluş döneminde Bağdat'ın ticarî yapısı ve ilişkilerine değindi. Stefan Heidemann, Selçuklu Dönemi'nde gay-i İslâmî vergiler ve gay-i İslâmî para sis-

temini inceledi. Bu konuda son olarak Recep Ulusoy, Osmanlı para sistemi ve Bağdat parasını tanıttı.

Üçüncü oturumun son toplantısı Bağdat'ın tasavvuf tarihindeki yerine ve önemine ayrıldı. Konuşmalarda Ekrem Demirli Bağdat tasavvuf ekolü ve tasavvuf tarihindeki yeri üzerinde durdu; Afshan Bokhari, Râbiatü'l-Adeviyye'den hareketle hanım mutasavvıflar hakkında bilgi verdi ve son olarak Yakup Çiçek Tibyânü Vesâilî'l-Hakâik adlı eserden yola çıkarak Bağdatlı mutasavvıfları tanıttı.

Dördüncü oturum Osmanlı-İran Münasebetleri başlığını taşıyordu. Bu çerçevede Funda Demirtaş Celâl-zâde Mustafa Çelebi'nin anlatımıyla İrakeyn Seferi'ne; Remzi Kılıç Bağdat'ın Osmanlı hâkimiyetine girmesi ve Kanunî'nin Bağdat'taki faaliyetlerine; Kioumars Ghereghlou, Safevî kaynaklarına göre Osmanlı-Safevî ilişkilerinin başlarında Bağdat sorununa; Mesut Aydınar, Nâdir Şah'ın sekiz ay süren Bağdat muhasarasına tebliğlerinde yer verdiler.

Dördüncü oturumun ikinci faslında Bağdat'taki fıkıh ve Arap dili alanlarının-

daki gelişmeler gün-deme getirildi. Murtaza Bedir, Abbâsî Bağda-dı'nda Hanefî mezhebinin yükselişi ve zayıflaması hakkında mâlumat verdi. Mehmet Nuri Güler, Bağdat'ın ilk dönemlerinde mevâfinin geliştirdiği fıkıh ile Arap tepkisinin oluşturduğu fıkıh konusunu ele aldı.

Bağdat dil ve edebiyat okulunun İslâm kültürüne katkısı üzerine Halil İbrahim Kaçar, hicrî IV. asırda Bağdat'ta dil alanında uzlaştırma hareketleri hakkında ise Salih Mahdi Abbas birer tebliğ sundular.

Osmanlı Dönemi Bağdat idaresi beşinci oturumun birinci celsesinin konusu oldu. Burada Mustafa Eravcı, Niyâzî'nin Zafer-nâmesi üzerinde durarak Bağdat Beylerbeyi Ali Paşa'nın faaliyetlerine değindi. Mustafa Güler Bağdat valisi Süleyman Paşa ve faaliyetleri hakkında bilgi verdi. Ebubekir Ceylan tarafından Bağdat valisi Abdurrahman Paşa'nın Irak'a diâr lâyihası ele alındı. Eyüp Baş ise tebliğinde çağdaş Arap tarihçilerinin bakış açısıyla Bağdat'ta Osmanlı yönetimi konusuna açıklık getirdi.

Beşinci oturumun ikinci faslında Bağdat'taki felsefe ve mantık çalışmalarına yer verildi. Bu anlamda Mehmet Bayrakdar, Bağdat felsefe mektebine dair bir tebliğ verdi. Ali Durusoy, özellikle mantık tarihinin bir dönüm noktası olarak Bağdat mantık ekolünü gündeme taşıdı. Ammar Djidel, Bağdat'ı ilimlerin keşişme noktasında bulunan bir üniversite olarak tanımlarken, Emily J. Cottrell XII.-XIII. yüzyıllardaki klasikler üzerinden bir felsefe okuması yaptı.

İkinci günün sonunda altıncı oturumda iki celse yapılmıştır. Birinci kısımda Bağdat'taki Osmanlı Dönemi idaresinin son yılları ele alınmıştır. Salih Kh. Mohammad tebliğinde Osmanlı Dönemi'nde Bağdat'ta İngiliz Konsolosluğu'nun kuruluşu ve faaliyetleri hakkında bilgi verdi. Mahmood Masri ve Nadheer Jabbar Hussein'in ortak tebliğlerinde Memlûklûler'in sonu ve 1831 yılında Osmanlı hâkimiyetinin tesisi ele alındı. Ali Shaker Ali, Sultan II. Abdülhamid döneminde Bağdat'ta arâzi-yi seniyye üzerinde durdu. Hulûsi Yavuz ise II. Abdülhamid'in önemli projelerinden birisi olan Bağdat demiryolu ile ilgili bazı hususları açıklığa kavuşturdu.

Altıncı oturumun ikinci kısmının konu başlığı Bağdat'taki kelim okulu idi. Öncelikli olarak Mu'tezile'nin ele alındığı tebliğlerde Hatice K. Arpaguş Bağdat Mu'tezilesi'nin öncülerinden kabul edilen el-Kâ'bî'yi öne çıkararak Bağdat'taki kelimciler hakkında bilgi verdi. Bağdat Mu'tezilesi'nin İslâm bilim ve düşüncesine katkıları Osman Aydın tarafından değerlendirildi. Osman Demir ise Bağdat Mu'tezilesi kelimcilerini tanıtarak, dönemin fikrî ve siyasî yapılanmasına etkileri üzerinde durdu.

09 Kasım Pazar günü sabah icra edilen yedinci oturumun birinci faslı Osmanlı dönemindeki Bağdat idaresi hakkındaki diğer tebliğlere ayrılmıştı. Burada Fazıl Mehdi Bayat Osmanlı kaynak ve vesikalarının ışığında bir değerlendirmede bulunarak Bağdat vilâyetinde Osmanlı idaresinin tezâhürlerini ele aldı. Fleiah Kaream al-Rekabi ve Abdul-Wahied Mishaal Abid bu dönemde Bağdat vilâyetindeki sosyal duruma temas etti. Mehmet Akkuş, Hatîbî'nin Tezkire-i Şurârâ-i Bağdâd'ını esas aldığı tebliğinde Bağdat ve civarında Türk kültürünü tavsif etti. Son olarak Hisham Swadee Hashem, 1300-1304/1882-1886 yılları arasında Âli Bey'in Irak'a yaptığı seyahat çerçevesinde XIX. yüzyılın sonlarında Bağdat'taki gelişmelere dikkat çekti.

Yedinci oturumun ikinci faslında Bağdat'taki güzel sanatlara ait konular ele alındı. Öncelikle Şeyda Algaç 669-696/1270-1297 yılları arasında Bağdat'ta tezhiplenmiş Yakut el-Musta'simî Kur'ân-ı Kerîmlerine dair bir tebliğ sundu. Sheila Blair, Bağdat'ı Moğollar döneminde Hat sanatının başkenti olarak tanımladı ve bu konuda bazı örnekler gösterdi. Yuka Kadoi'nin araştırması XIV. yüzyıl başlarına kadar Bağdat ve doğu arasındaki sanatsal bağlantıya temas etti. Son konuşmacı olan Zeren Tanındı ise tebliğinde Bağdat Defterdârı'nın resimli Şahnâmesi'ni tanıtarak tasvirli eserler arasındaki önemini belirtmiştir.

Sekizinci oturumun başlıklarından birisi mimarîdir. Bu oturumda Suphi Saatçi Mimar Sinan'ın Bağdat'taki eserlerini tanıttı. Abdüsselam Uluçam'ın tebliği Bağdat'ta İlhanlı ve Celâyirli dönemlerinde yapılan mimarî eserler hakkında bilgi verdi. Ahmad Abdulwahid Thanoon Taha ise Bağdat Müstansiriye Medresesi'nin mimarî özelliklerine dikkat çekti.

İkinci celsenin başlığı ise Bağdat'ta Seyyahlar'dır. Bu oturumda Abdulwahid Thanoon Taha, İbn Cübeyr ve İbn Battûta'nın seyahatnâmeleri ışığında Bağdat medeniyetine dair bilgi verdi. Mehmet Şeker, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'ne

göre Bağdâd isminin verilış sebebini, şehrin kuruluşuna dair aktarılan rivâyetleri ve bazı müesseseleri değerlendirmeye tâbi tutmuştur. Esra Doğan'ın tebliği İran Hac seyahatnâmelerinde zikredilen, İran'dan Mekke'ye uzanan Hac yolunun konaklarından biri olan Bağdat'a ait anlatımlar hakkında bilgi vermiştir. Son olarak Hatem Abdel-Rahman Hatem al-Tahawy, Çin kaynaklarına göre Bağdat ve kültürünü konu edindiği bir tebliğ sundu.

Dokuzuncu oturum da iki başlık hâlinde düzenlenmiş ve birisinde modern dönemde Bağdat ile ilgili tarihî gelişmelere yer verilmiştir. Bu toplantıda ilk olarak Mahmoud Abdulwahid Mahmoud 1869-1914 yılları arasında Bağdat'taki gelişmeleri yeni bir gözle değerlendirdi. Davut Hut, İttihat ve Terakkî Cemiyeti Bağdat Şubesi'nin teşekkülü ve II. Meşrutiyet'in ilânının Bağdat'taki yansımaları hakkında düşüncelerini aktardı. İsmail Nuri Hamîdî tebliğinde Birinci Dünya Savaşı sırasında Bağdat ahâlisinin Osmanlı kuvvetlerine karşı tutumuna temas etti. Osamah A. Noaman al-Doori de İngiliz işgal döneminde (1917-1920) Bağdat'ın sosyal durumu hakkında açıklayıcı bilgiler sundu.

Diğer celsede Bağdat'ın mûsikî geçmişi ele alınmıştır. Bu oturumda Ahmet Hakkı Turabi, Bağdat'ta yaşamış olan Ya'kûb b. İshak el-Kindî'yi (261/874) bir mûsikî nazariyatçısı olarak değerlendirdi ve önemini belirtti. Fazlı Arslan tebliğinde, Bağdat ve Müzik Bilimi başlığı altında önemli üç müellifin, şark müziğindeki değerine ve bu alanda getirdikleri yeniliklere değindi. Mehmet Nuri Uygun, Bağdat'ın önde gelen sanatkar bilginlerinden Safiyyüddin Urmevî'nin sanat ve bilimdeki etkileri, getirdiği yenilikler ve kendinden sonraki dönemlere etkisi üzerinde durdu. Son olarak Hüseyin Akpınar, Türk mûsikîsi açısından Bağdat'a dikkat çekti ve bu konudaki etkileşime dair bilgi verdi.

Onuncu ve son oturumun içinde yer alan iki alt oturumdan birisinde modern dönem Bağdat'ı hakkında modern dönemle ilgili önceki oturumun devamı mâhiyetinde tebliğlere yer verildi. Günümüz gelişmelerinin ele alındığı bu bölümde Wissam al-Zahawie, 1958 İhtilâli arefesinde Bağdat ve bu esnadaki sosyo-politik atmosferdeki kültürel ortamla ilgili müşâhedelerini aktarmıştır. Salih Bıçakçı, Medînetü's-Selâm'dan yeni Bağdat'a uzanan süreçte bugünkü dünya düzeninde öteki olmak ve güvenlik kültürünü tartışmaya açtı. Usama Nasır al-Naqshibandy ise son dönemin en önemli konularından biri olarak işgal döneminde (1991-2003) Irak yazmalarına yönelik saldırılar hakkında açıklamalarda bulundu.

Sempozyumun son oturumunda Bağdat'taki müesseseler üzerinde duruldu. Bu oturumda tebliğ sunan Güray Kırpık, Bağdat Nizâmiye Medresesi'nin kuruluşu, yapısı ve işleyişi hakkında bilgi verdi. Nabila Abdulmunim Dawood, Müstansırıye örneği üzerinden Bağdat medreselerindeki ilmî anlayışı değerlendirdi. Son olarak Bilal Aybakan Bağdat Nizâmiye Medresesi'nin ilk müderrisi olan Ebû İshâk eş-Şîrâzî'yi tanıtarak Bağdat'ın sosyal tarihine ışık tutacak nitelikte bazı hususlara dikkat çekti.

Sempozyum Kapanış ve Değerlendirme oturumu ile sona erdi. Prof. Dr. Ra-

şit Küçük, Dr. Halit Eren, Prof. Dr. Mustafa Fayda, Prof. Dr. Ziya Kazıcı ve Prof. Dr. Suphi Saatçi genel olarak üç gün boyunca sunulan tebliğleri ve bu süre zarfında yaşanan gelişmeleri değerlendirdikleri birer konuşma yaptılar.

İslâm Medeniyetinde Bağdat (Medînetü's-Selâm) adlı bu uluslararası sempozyum boyunca, geçmişi ve bugünü ile Bağdat gibi önemli ve güncel bir konu, farklı ülkelerden katılan çok sayıda ilim adamı tarafından tafsilatlı ve kapsamlı bir şekilde tartışılmıştır. Ayrıca Bağdat'tan katılan çok sayıda araştırmacının bilhassa günümüzde bu bölgede yaşanan gelişmelerle ilgili olarak birebir yaşadıklarını ve gözlemlerini aktarmaları sempozyumun amacına ulaşmasını sağlayan önemli bir husus olmuştur. Bu anlamda son yüzyıla ait gelişmelerin değerlendirildiği bazı oturumlarda Iraklı katılımcıların ve dinleyicilerin duygusal anlar yaşadıkları görülmüştür.

Yerli ve yabancı basın tarafından sempozyuma yoğun ilgi gösterildiğini söylemek mümkündür. Özellikle Arap televizyonlarının yaptıkları naklen yayın ve röportajlar dikkatleri bu toplantı üstünde toplamıştır. Yaşadığı acı günlerle dünya gündeminden düşmeyen Irak'taki gelişmeler göz önüne alındığında, İstanbul'da Bağdat konulu bir ilmî toplantı yapılması takdirle karşılanması gerektiği ifade edilmiştir. İslam dünyasının Bağdat'a dair hafızasını yeniden yoklaması, Bağdat'ın taşıdığı anlam ve getirmesi muhtemel dönüşümler üzerinde düşünmesi için bu sempozyumun bir zemin oluşturduğu yönünde görüş birliğine varılmıştır.

